

ПЪРВИЯТ ОНЛАЙН СЕМЕСТЪР В УНСС ПРЕЗ ПОГЛЕДА НА СТУДЕНТИТЕ И ПРЕПОДАВАТЕЛИТЕ

Катя Михайлова¹, Михаил Мирчев²
e-mail: katiamihail@gmail.com, e-mail: mirchev.mihail@gmail.com

Резюме

COVID-19 ни принуди да направим първи опит в онлайн обучението в средното и висшето училище като антикризисна мярка по време на извънредното положение (13 март – 13 май 2020 г.). В този период в УНСС бяха проведени две емпирични изследвания на студентската и преподавателска рефлексия на онлайн университетското обучение. Първото отразява началните впечатления на студенти и преподаватели от тази нова учебна форма, регистрирани през втората пълноценна седмица от принудителния онлайн семестър. Второто акцентира върху качеството на онлайн обучението и нагласите след края на онлайн семестъра и по време на първата онлайн сесия. Първичната информация е събрана чрез онлайн анкета, реално това е анкета въз основа на отзовалите се. Въпросниците са авторски, разработени за целите на конкретните изследвания. Респондентите в първото изследване са приблизително 9%, а във второто – 19% от студентите в УНСС през 2019 – 2020 г. Извадките нямат претенции за представителност и валидност за студентите в УНСС като цяло. Резултатите са валидни само за активните студенти, които редовно посещават и участват в учебни занятия, както и за онлайн активните преподаватели от УНСС. Основните данни и резултати от проучването са представени в настоящата студия. Може да се твърди, че изследването от март 2020 г. е първото българско изследване в полето на онлайн висшето образование, при това то е с оригинална методика на регистрация. Заедно с второто от юни 2020 г. те обхващат първия онлайн семестър и сесия в тяхната неразривна връзка.

Ключови думи: онлайн лекции, онлайн изпити, висше образование, УНСС, студенти, преподаватели, COVID-19, пандемия

JEL: A20

Онлайн обучението (март – май 2020 г.) се наложи поради обявената епидемия от COVID-19 и съответните правителствени ограничителни предпазни мерки – това в България стана на 11 март 2020 г. Ситуацията бе екстрена и повечето студенти и техните родители, както и повечето преподаватели

¹ Доцент, доктор, катедра „Икономическа социология“, Общикономически факултет, УНСС

² Професор, доктор на социологическите науки, катедра „Политология“, факултет „Международна икономика и политика“, УНСС

и служители в УНСС, я приеха сериозно и дисциплинирано. С разбиране, че се налага общо усилие да преминем в друг, заместващ и компенсиращ, режим и начин на академична работа, за преподаване и изпитване, за дистанционна комуникация между студенти и преподаватели. Самите наши изследвания, представени тук, се проведеха в обща ситуация на интерес и готовност за колегиално съдействие. Това би следвало специално да бъде подчертано още тук, в началото.

За българските училища и университети това беше първи масов опит в онлайн обучението. Тъй като извънредното положение премина в епидемична ситуация, която продължава и до днес, в университетите не само лекциите бяха онлайн, но и университетската и кандидатстудентските сесии. Подобно бе и предизвикателството пред средното училище – учителите не само преподаваха онлайн уроците си, но онлайн изпитваха и оценяваха текущо, срочно и годишно. Университетската и училищна администрация и управление в голяма степен също преминаха онлайн. Мониторингът и контролът от страна на Министерство на образованието и науката (МОН) върху провеждането на учебния процес на средно и висше ниво отново бяха с използване на онлайн ресурси.

Така ние неочаквано се оказахме в центъра на един от най-големите образователни експерименти от началото на XXI в., който бе в полето на т. нар. „всеобща дигитализация“ на образователния процес. Неслучайно след приключване на академичната и училищна учебна година МОН предложи проект за Стратегия за развитие на висшето образование 2021 – 2030, в който са застъпени по-нататъшни процеси към „всеобща дигитализация“ на висшето образование. Терминът „всеобща дигитализация“ е основен в предложената Стратегия и тъй като не е прецизно дефиниран, може да се приеме, че обозначава 100% онлайн обучение, администрация и управление на учебния процес.

Стратегическият проект изхожда от университетския опит в онлайн обучението, натрупан именно по време на извънредното положение и извънредната епидемична ситуация през 2020 г. Но същевременно може да се каже, че все още не предлага достатъчно подробен и детайлизиран анализ на онлайн експеримента – при това базиран не само на субективната рефлексия на участващите в академичния процес, но да е и въз основа на обективни и достоверни изследователски данни относно реалностите при осъществяване на онлайн университетското обучение, по-конкретно за неговите възможности и ограничения, за ефективността му в съпоставка с ефективността на традиционното университетско обучение на живо в зала.

До момента в публичното пространство се говори за няколко емпирични изследвания на онлайн университетското обучение.

Най-напред във времето бяха публикувани резултати от онлайн анкетата сред студенти от Университета за национално и световно стопанство (УНСС), проведена във втората седмица от принудителния онлайн семестър (края на март 2020 г.). УНСС е първият български университет, който премина към онлайн обучение чрез единна софтуерна платформа, позволяваща интерактивен контакт между преподаватели и студенти. Онлайн обучението започна на 15 март 2020 г. и въз основа на опита от първата седмица планирахме и проведехме анкета сред студенти, за да проверим тяхното преживяване в онлайн аудиториите. Едновременно с това изследвахме и мнението на преподавателите от университета за онлайн обучението (Михайлова, 2020а, 2020б).

Второто изследване е проведено от Философски факултет на СУ „Св. Климент Охридски“ и отразява актуални проблеми при провеждането на дистанционно обучение по време на карантина. То борави с извадка от студенти и преподаватели от СУ и Националната спортна академия (НСА). Проведено е в последната седмица на април и първата на май 2020 г. – това вече е средата на семестъра (Гетова, 2020).

Третото изследване е направено по време на онлайн сесията в УНСС (юни 2020 г.) и представя отношението на студентите към онлайн лекциите през изминалия семестър, както и за онлайн изпитите в университета. Методиката на регистрацията е съпоставима с първата анкета, извадката е удвоена.

През октомври 2020 г. Институт „Отворено общество“ публикува свое изследване на онлайн университетското обучение. Казва се, че е проведено сред студенти от всички български университети в рамките на актуализацията на данните за изданието на Рейтинговата система на висшите училища в България през 2020 г. (Отворено общество, 2020).

Още две изследвания на студентското отношение към онлайн обучението срещнахме в медийното пространство. До момента не сме открили в публичното медийно пространство публикация на методическите им паспорти и резултати. Първото се свързва със СУ „Св. Климент Охридски“. За него говори Ректорът на университета в свои интервюта (Димитров, 2020). Публикувани са и анкетните карти за студенти и преподаватели. Допускаме, че изследването е запазено за вътрешна университетска публика. Другото изследване е на Националното представителство на студентските съвети (НПСС). За него се споменава в интервюта на председателя на НПСС (Даниел Парушев, 2020). В таблица 1 са представени някои методически характеристики на описаните изследвания, въз основа на достъпната публична информация за тях.

Възможно е всеки университет, факултет или катедра да са направили свои изследвания на преподавателската и студентска рефлексия по време на пър-

вия и вече втори онлайн семестър. Университетско право е да запазят резултатите за своя вътрешна информация. Изследователско предизвикателство е планирането, организирането и провеждането на национално представително изследване на студентската, преподавателската и управленската перспективи към онлайн университетското образование. Резултатите от подобно изследване биха могли да дадат конкретни аргументи „за“ или „против“ предлаганата от МОН „всеобща дигитализация“ на висшето образование.

Таблица 1: Изследвания на студентското и преподавателско отношение към онлайн университетското обучение (март – декември 2020 г.)

№	Изпълнител	Време на провеждане	Извадка и валидност	Метод за набиране на първична информация
1	УНСС доц. д-р Катя Михайлова проф. д.с.н. Михаил Мирчев	15 – 30 март 2020	1375 студенти – УНСС, валидно за активната част на студентите, редовно участващи в лекции	„Онлайн анкета (MS Forms)“
			49 преподаватели – УНСС, активно дискутиращи преподаватели	„Съдържателен анализ на 110 поста и коментара“
2	ФФ на СУ проф. Анета Карагеоргиева, СУ проф. Силвия Минева, СУ д-р Елена Стойкова-Доганова, СУ д-р Михаела Мишева, УНСС доц. Стоян Ставру, БАН д-р Иван Миков, БАН проф. Елеонора Милева, НСА доц. Боряна Ангелова-Игова, НСА д-р Иван Иванов, НСА д-р Антоанета Гетова, СУ	25 април – 6 май 2020	261 студенти – СУ 166 студенти – НСА 68 преподаватели – СУ	„Въпросник, качен в системата за онлайн проучвания на ФФ на СУ“

3	УНСС Доц. д-р Катя Михайлова Проф. д.с.н Михаил Мирчев Доц. д-р Александрина Мурждева	5 – 15 юни 2020	2820 студенти – УНСС, валидно за активната част на студентите, редовно участващи в лекции	„Онлайн анкета (MS Forms)“
4	Институт „Отворено общество“ и „Сирма Солюшънс“	Април – юни 2020	25 000 студенти	„Самопопълване на анкетна карта в електронна система за провеждане на анкетни проучвания“
5	СУ „Св. Климент Охридски“ Център за дистанционно обучение	„Извънредното положение“	1187 студенти – СУ	Онлайн анкета
6	НПСС	Не са обявени методически и паспортни характеристики		

Източник: Разработено от авторите

В настоящата студия представяме две от изброените по-горе изследвания. Те са първото българско изследване на студентската и преподавателска рефлексия в онлайн аудиторията, проведено сред академичната среда на УНСС (№ 1 в таблица 1) и първото българско изследване на опита на преподаватели и студенти от УНСС през летния онлайн семестър на 2019 – 2020 г. в двете му неразривно свързани части – лекции и сесия (№ 3 в таблица 1).

Методически бележки

Първото българско социологическо изследване на студентското и преподавателско преживяване в онлайн аудиторията е проектирано и реализирано в периода 24 – 30 март 2020 г. – това е втората седмица от въвеждането на онлайн лекциите. Първата седмица (16 – 22 март 2020 г.) приемаме като пилотна – изучавахме онлайн платформата, апробирахме възможностите й, споделяхме опита си. В края на първата седмица проведохме и пробна анкета сред студенти от едни поток, за методическа, инструментална и техническа проверка на възможностите за реализиране на онлайн изследване на онлайн обучението. Втората седмица (24 – 30 март) бе реалната пълноценна онлайн седмица, преподавателите вече бяха усвоили платформата за онлайн лекции, активните студентите също вече се бяха справили със своите индивидуални технически и организационни проблеми.

С цел да осмислим системно и в дълбочина първият си онлайн преподавателски опит, възможностите и ограниченията на този метод на преподаване на знание, решихме да съберем възможно най-много информация за студентското преживяване в онлайн аудиториите и проведехме онлайн анкета сред 1375 студенти, участвали в онлайн лекции по 140 учебни дисциплини. В таблица 2 е представена структура на изследваната съвкупност.

Анкетната карта е разработена в MS Forms. Тя достига до реципиентите на две стъпки, за да се постигне контрол на извадката. Чрез университетската електронна поща е разпратен до преподавателите, водещи онлайн лекции през семестъра. Те я разпространяват сред потоците, пред които водят лекции в края на проведена лекция. Формулярът се попълва в края на лекцията като времето на попълване се отчита и използва при обработката на анкетните карти като индикатор за отсяване на методически коректно получената информация.

Въпросникът включва 33 въпроса – 20 затворени, 7 частично отворени и 3 отворени. Социално-демографската батерия включва 3 индикатора – пол, възраст и местоживеене. Допълнително в батерията „Академичен статус“ са включени индикатори, отразяващи изучаваното професионално направление или изучаваната специалност; степен на образование – курс в бакалавър, магистър; учебна дисциплина, по която се провежда онлайн лекция. В същинската си част въпросникът е изграден от няколко индикаторни батерии, относно: предишен опит в онлайн обучение; първоначална нагласа и мотивация за участие в тези онлайн лекции; технически достъп и подготовка за лекцията; ситуация при възприемане на онлайн лекцията; възможност за концентриране, внимание и участие; тема, структура на лекцията и подход на преподавателя; удовлетвореност и оценка за лекцията; споделяне на онлайн лекционното преживяване в референтни групи; съпоставяща оценка за онлайн и за традиционна лекция; конкретни препоръки с оглед подобряването на онлайн преподаването.

Първите преподавателски рефлексии на онлайн университетското обучение изследвахме по метода на социалното слушане (social hearing). Обикновено социално слушане се осъществява чрез софтуер за медиен мониторинг, който да идентифицира съдържание в интернет (в новинарски сайтове, сайтове на традиционни медии, блогове и социални медии) по дадена тема. В случая не използвахме такъв софтуер, а избрахме да проследим преподавателската дискусия върху онлайн лекциите, която преподавателите от УНСС провеждаха в специализираната Фейсбук група „Teachers and Researchers Club UNWE“, както и някои от разговорите, които колегите водиха под свои постове във Фейсбук. Тук представяме резултати от съдържателен анализ, общено на 110 поста и коментара, споделени от 49 преподаватели от УНСС.

Емпиричната информация е събрана в периода 15 – 30 март (първа – пилотна, и втора седмица от вече пълноценното онлайн обучение). Основните индикаторни батерии изследват: проблеми и решения, които преподавателите споделят; адаптация – лична и педагогическа, към онлайн учебната среда; визии за развитие на обучението след COVID-19.

Апробираната вече методическа архитектура приложихме като основа във второто изследване на качеството на онлайн обучението в УНСС през първия онлайн семестър и сесия, проведено в периода 5 – 15 юни 2020 г. по време на първата онлайн сесия. Това второ изследване е реализирано по инициатива на ректорското ръководство.

Методът за набиране на първична информация отново е онлайн анкета в платформата MS Teams. В условията на извънредно положение и извънредна епидемична обстановка и най-вече при спазване на мерките за социална изолация, в които проведохме както първото, така и второто изследване, не намерихме по-подходящ и финансово оправдан метод от онлайн анкетата. Както е видно от таблица 1, и другите изследователски екипи са взели същото методическо решение.

Любопитни са начините, по които описват онлайн анкетата. В методическия паспорт на изследването на Философския факултет на Софийския университет е записано: „Въпросник, качен в системата за онлайн проучвания на Философския факултет на Софийския университет“. Казано социологически става дума за изследване, което се извършва по класическия метод анкета, в неговата съвременна онлайн форма, позволяваща дистанционна интернет комуникация между изследователя и реципиента. Пазарът днес предлага множество софтуерни продукти за реализиране на онлайн допитвания или анкети. Даденото описание дава възможност да допуснем, че Философския факултет на Софийския университет използва собствено разработена платформа за онлайн проучвания. Подобно решение позволява изследователска самостоятелност и гарантира запазване на дискретността на получената информация.

Институт „Отворено общество“ описва онлайн анкетата като „Самопопълване на анкетна карта в електронна система за провеждане на анкетни проучвания“. Тук озадачава тавтологията „самопопълване“. Знае се, че анкетата (лице-в-лице, пощенска, чрез интернет платформа) е метод за набиране на първична информация от всеки отделен респондент, чрез лично попълване на въпросника.

За целите на нашите изследвания ние избрахме да работим с продукта на Microsoft – MS Forms. Съзнаваме предимствата и недостатъците на тази платформа, но аргументираме решението си с осигурения от университета безпрепятствен достъп на всички единици от генералната съвкупност на нашите изследвания до приложението. MS Forms е част от MS Office пакета,

който използваме, за да обезпечим университетското онлайн обучение, той е напълно съвместим с основната платформа за обучение MS Teams.

При второто ни изследване обемът на изследваната съвкупност се увеличи с над 100% – респонденти на втората онлайн анкета са 2820 студенти. Увеличението вероятно се дължи на три едновременно действащи фактора. Първият има социално психологически корен. Началната анкета проведохме във време на все още силен страх от опасността от зараза с непознатия вирус и стрес от новата обстановка и среда на обучение. Подобна нагласа не изключва предпазливост, и поради това отказ от включване във всички форми на новия учебен процес. Вече по време на втората анкета предпазливостта бе отпаднала като спирачка, нямаше и силния страх от болестта от началото, студентите вече се бяха адаптирали към ситуацията като цяло. И активното включване в нашата анкета се удвои.

Вторият фактор е чисто психологически. След приключване на онлайн лекциите и първите онлайн изпити, студентите се почувстваха самоуверени, че са в състояние да дадат своя аргументирана оценка относно проведеното онлайн обучение, а и за него по принцип. По време на извънредното положение и извънредната епидемична ситуация твърде много в публичното пространство се обсъждаха проблемите на онлайн обучението в училище. Едва след приключване на извънредното положение през май се появиха и първите маркери на публична дискусия на университетското онлайн обучение. Тъкмо в този период, след публичното мълчание, проведохме втората онлайн анкета на качеството на онлайн обучението в УНСС. Студентите ни се включиха в общия дискуссионен тон чрез участието си в онлайн анкетата. От друга страна, те имат вече изградена нагласа да дават оценки на качеството на обучение по отделни дисциплини в края на семестъра, доколкото в университета подобни проучвания на студентското мнение, реализирани чрез класическа писмена анкета, са отдавнашна практика.

Третият фактор е с административно-управленски привкус. Студентите бяха поканени да участват в първото изследване от техните преподаватели, получиха анкетните формуляри от тях. Поканата за участие във второто дойде лично от ректора на университета, изпратена до всеки от тях чрез университетската електронна поща.

Структурата на изследваната съвкупност по социално-демографски характеристики и академичен статус е показана в таблица 2. От нея е видно, че и в двете изследвания са участвали студенти от всички професионални направления и курсове на ниво бакалавър и магистър в университета. Близко 50% от респондентите живеят в София. Живеещите в чужбина са незначителен дял. Разпределението по пол е в полза на жените. „Друг, трети пол“ не е отбелязан тук, защото е под 1% от респондентите – във второто е посочен едва от 9 респонденти.

Таблица 2: Структура на изследваната съвкупност в първа и втора онлайн анкета

Анкета	Обем бр. ед.	Социално-демографско разпределение			Академичен статус	
		пол	възраст	местоживее	курс	Професионално напр.
Първа 15 – 30.03 2020	1375	28% мъже 72% жени	18-19: 19% 20-21: 52% 22-23: 24% 24-25: 3% <26: 2%	София 42% Пловдив 3% Варна, Бургас 4% Др. голям град 14% Малък град 29% Голямо село 2% Малко село 3% Чужбина 1%.	I – 38% II – 27% III – 10% IV – 19% Маг. – 6%	Икономика – 67% Администр. и упр. – 5% Социология, антроп. и науки за култ. – 1% Право – 10% Политически науки – 3% Обществени комуник. и информ. науки – 4%
Втора 5 – 15.06 2020	2820	30% мъже 70% жени	18-19: 11% 20-21: 41% 22-23: 28% 24-25: 7% <26: 13%	София 49% Пловдив 2% Бургас и Варна 4% Др. голям град 14% Малък град 24% Село 5% Чужбина 2%	I – 31% II – 25% III – 15% IV – 21% Маг. – 8%	Икономика – 70% Администр. и упр. – 2% Социология, антроп. и науки за култ. – 2% Право – 9% Политически науки – 3% Обществени комуник. и информ. науки – 4%

Източник: Собствени изследвания на авторите

Обработката на получената информация и в двете изследвания включва логически оглед на получените попълнени анкетни формуляри. Едномерните разпределения се генерират автоматично от MS Forms. При обработката на информация, получена чрез отворени въпроси се прилага съдържателен анализ.

Въпросникът се състои от 19 въпроса – 17 затворени и 2 отворени. Разпределени са в две групи – обектни (към обекта на изследване) и предметни

(към предмета на изследването). Обектните включват паспортен блок (социално-демографски и академичен статус) и блок, отнасящ се до технологичната осигуреност на респондентите.

В същинската си част въпросникът включва индикатори за изследване на качеството на онлайн образованието по две линии: обективна – образователен процес, и субективна – възприятия на студентите (емоционални и рационални). Първата линия е представена чрез индикатори, отнасящи се до аудиторна и извън аудиторна заетост, текущо оценяване, изпит. Втората – включва отношение на студентите към образователния процес (какво харесват, какво ги притеснява), оценка и препоръки.

Въпросникът, използван във второто изследване естествено доразвива и надгражда предшественика му от първото. Паспортния блок и в двете е един и същ. Част от въпросите от първия въпросник не са приложими във второто изследване или поради спецификата на предмета или поради особеностите на времето, в което се провеждат изследванията. Предмет на първото изследване е студентското преживяване в онлайн аудиторията, докато предметът на второто е много по-комплексен и абстрактен – качеството на онлайн обучението в университета. Връзката между първото и второто изследване е безусловна – и двете се занимават с онлайн обучението, едното в началото, а другото в края на периода и доколкото е възможна съпоставимост между двете, може да се приеме, че заедно те дават цялостна представа за проблемите и решенията, възможностите и ограниченията, пред които първия принудителен и експериментален онлайн семестър ни изправи.

Теоретични ракурси върху онлайн обучението

Онлайн университетско обучение съществува и се практикува в световното академично пространство много преди COVID-19 кризата. Твърди се, че първите опити за онлайн обучение са направени още в края на 90-те години на XX в., заедно с масовизирането на интернет технологията. Онлайн обучението чрез интернет се явява наследник на дистанционното обучение чрез телевизия, установено още през 50-те години на XX в. във Великобритания и САЩ. По-дълбоки исторически корени могат да бъдат търсени и в средата на XIX век, когато в САЩ се конструира и въвежда във функционалност пощенската система. Този кратък преглед показва основна характеристика на онлайн обучението. За разлика от дистанционното обучение, наследник на т. нар. „задочно обучение“, онлайн обучението се осъществява чрез посредничеството на информационно-комуникационна технологична инфраструктура. То е форма на дистанционно обучение, доколкото обучаващият и обучаемите са дистанцирани едни от други, има физическо разстояние

ние помежду им. Но за разлика от дистанционното (заочно) обучение, при онлайн обучението няма среща на живо – очни занятия.

Историята и развитието на онлайн университетското обучение е един от фокусите в европейската и световна научна дискусия. Ши-Шулц и Фогарти през 2002 г. очертават историята на онлайн обучението в линията между Wow! – Now – Beyond (Shea-Schultz, Fogarty, 2002).

Другият, логично, е обусловен от интереса на учените да влязат в същността на тази форма за обучение, да я изследват, да я обяснят, да я дефинират. Предимствата и недостатъците, модусите на съвместяване или взаимно отричане на традиционното обучение в университетска аудитория и онлайн обучението също е тема на научната дискусия. От методическа важност в това направление е колективното изследване, ръководено от Шърли Бах на университетското онлайн обучение във Великобритания (Bach, Haynes, Smith, 2007).

Прегледът на научната литература по темата показва и трети фокус. Той може да бъде определен като педагогически, методически фокус, доколкото публикациите тук представят изследвания на форми, методи и похвати за онлайн университетско преподаване. Най-общо казано „теория и практика на онлайн обучението“ по едноименното заглавие на редактираната от Тери Андерсън колективна монография (Andersson, 2004). Тук са и темите за осигуреността с учебни и други ресурси на онлайн обучението – от електронните книги, учебници и монографии, през аудиовизуалните учебни материали и видеолекциите до интернет платформите за споделено създаване на знание (Jolliffe, Stevens, 2011). Тук са и „Уроци по креативност“ на колектив от Висше училище по мениджмънт – Варна (Каменова, 2016). В това направление е и университетският проект „Изследване, разработване и въвеждане на иновативни методи в процеса на обучение“ с ръководител проф. Мирослава Пейчева (НИ-13-2019).

Четвъртият ракурс към изследването на онлайн университетското обучение е свързан с авторските права и интелектуалната собственост. Само по себе си онлайн обучението изисква висока степен на дигитализиране на учебните материали. В ситуацията на съвременния „копи-пейст“ манталитет и при слаби форми за правна защита на авторските права и интелектуалната собственост – особено върху книги и учебници (у нас копирните центрове копират и препродават учебна литература напълно свободно и с добра печалба, очевидно във вреда на авторите), този правен ракурс към онлайн обучението има своя същностна важност за развитието на тази сравнително нова обучителна форма.

Петото изследователско ядро се формира от интереса към функционалността и въздействието на онлайн обучението по отношение както на сту-

дентите и преподавателите, така и на университетите като хранилища на знанието. Първи опити в това направление правят Мур и Карсли (Moore, Kearsley, 2005). В този ракурс е и дисертацията на Петър Халачев върху оценяване и прогнозиране на ефективността на електронното обучение във висшето образование (Халачев, 2012). Дефинира се т. нар. „смарт университет“ – като университет, предлагащ изцяло онлайн обучение чрез всевъзможни форми за интерактивност на обучителния процес.

Онлайн обучението, доколкото то се осъществява чрез посредничество на информационна и комуникационна технологична инфраструктура, се дискутира и от гледна точка на особеностите на технологичния строеж и изграждане на инфраструктурата, необходима за осъществяване на обучението. В това направление е университетският проект: „Структурно-визуална оптимизация на онлайн курсовете в системата MOODLE на УНСС“ с ръководител доц. Александрина Мурджева (НИ-24/2018).

Следващото изследователско направление е в посока към управлението на университетското онлайн обучение и изграждане на съответната нормативна – формална, законова, както и неформална база за осъществяване на обучението и признаване на получените знания (сертификати и дипломи). Брамбъл и Панда поставят проблема за икономическата ефективност на онлайн обучението (Bramble, Panda, 2008).

У нас онлайн университетско обучение започна вследствие на извънредното положение, предизвикано от разпространението на вируса COVID-19. Отделни опити за електронно дистанционно обучение в различни форми и чрез разнообразни инструменти са правени в българските университети и преди 2020 г. Това показва изследване на Институт „Отворено общество“ от 2019 г. сред 12 000 студенти, проведено за целите на актуализация на университетската рейтингова система. За електронно университетско обучение се мисли още от преди 2006 г., когато започва провеждането на Национална конференция по електронно обучение във висшите училища, която през 2020 г. се събра за осми пореден път.

В периода 2006 – 2008 г. в УНСС се реализира научно-изследователски проект на тема „Използване на съвременни информационни и комуникационни технологии (ИКТ) в учебния процес на УНСС в контекста на новите предизвикателства пред висшето образование в Европейския съюз“, с ръководител проф. Михаил Мирчев, реализиран по договор за университетска научна поръчка № НИД 21.03-11/2006, УНСС. Тогава изследвахме техническата и технологична наличност в университета, необходима за обезпечаване на модерни форми на университетско обучение. Интересувахме се от дигиталната грамотност на преподавателите, позволяваща им да използват свободно базови продукти на MS Office в учебната дейност. В единия край

позиционирахме често срещания феномен тогава „чете лекции на пауър поинт“, обозначаващ преподавател, който вместо да чете лекциите си, написани на хартия, ги чете от презентирания по време на занятията статични текстови слайдове, разсейвайки вниманието на студентите между него и презентацията, изговорения и написания текст. Срещу него, във високите нива на скалата на преподавателската дигитална грамотност поставихме преподавателят, който представя динамични анимирани презентации, комбинира няколко технологии, за да представи атрактивно лекционното съдържание.

Дванадесет години по-късно се оказахме в цифрова или дигитална образователна среда, която не събира преподавателите и студентите в единното физическо пространство на университетската аудитория. Бяхме ли подготвени технологично, педагогически и психологически ние преподавателите за това, въпреки дългата история на научно мислене и изследване на формите и методите на електронното обучение? Как възприеха онлайн обучението нашите студенти? Това са двата входни въпроса към преподавателската и студентска рефлексия на онлайн обучението в УНСС през първия онлайн семестър – летен на 2019 – 2020 г.

Студентската оценка на първия онлайн семестър

Обобщената оценка на студентите от УНСС, включили се в изследването през втората онлайн учебна седмица (24 – 30 март 2020 г.) за качеството на провежданите онлайн лекции е 5,89 по 7-бална скала. Същата скала е използвана и във второто изследване, проведено по време на онлайн сесията (5 – 15 май 2020 г.) и обобщената оценка е 5,54.

Социално-демографския профил и академичния статус на студентите – респонденти в двете изследвания вече е представен. Тук ще допълним и още един профил на респондентите, отнасящ се до отношението и нагласата им към учебния процес. Според резултатите оценката в първото изследване е дадена предимно от студенти, които редовно участват в лекциите през първата и втора учебна онлайн седмица – 80% заявяват това. 72% посочват, че участват в онлайн лекции за първи път. 52% са се заинтригували от поканата за онлайн лекции. 37% са били приятно изненадани от поканата за онлайн лекции. 74% предпочитат да учат онлайн в ситуацията на опасност от зараза с вируса COVID-19. Всичко това показва много добра първоначална нагласа и мотивация на студентите да се включат и активно да участват в принудителния онлайн семестър.

Необходимо е да отбележим, че респондентите и в двете изследвания представляват приблизително 9% от общия брой записани студенти в степен бакалавър и магистър в УНСС за учебната 2020 – 2021 г. в първото

изследване и 19% – във второто изследване. И двете изследвания нямат претенции за представителност спрямо всички студенти в УНСС. Обръщаме внимание, че респондентите по-скоро принадлежат към групата студенти, които редовно посещават учебни занятия, което им дава обективна възможност и субективно основание аргументирано да оценяват учебния процес.

80% от респондентите и във второто изследване, проведено след онлайн лекциите и по време на онлайн сесията, твърдят, че редовно са участвали в лекциите и рядко са отсъствали. 80% споделят, че са били изцяло концентрирани в лекционното съдържание и рядко са се разсейвали. Само 5% са се включвали в лекциите формално – отчитат присъствие, оставят комуникационното устройство включено, но те физически или психически са на друго място. 15% казват, че по време на лекциите са вършели и нещо друго – всички участници в онлайн обучителен процес добре знаем, че възможност за съчетаване в едно време на онлайн лекции с други занимания не само съществува, но и изкушава. За справка – 18% от респондентите в първото изследване споделят, че по време на лекцията са сърфирали в интернет и социалните медии, 20% са вършели и нещо друго на фона на лекцията. Едва 70% са фокусирали вниманието си изцяло върху учебния процес, били са концентрирани.

Необходимо е да отбележим още и че високата оценка, която студентите дават на онлайн обучението се отнася само и единствено за експерименталното онлайн обучение, което проведохме по време на извънредното положение и извънредната епидемична обстановка като мярка за ограничаване на опасността от заразяване с вируса COVID-19. И в двете изследвания студентите посочват, че онлайн обучението е ефективна форма в извънредна ситуация, че предпочитат да учат онлайн, пред това да останат затворени у дома. Почти всички твърдят, че са били в родния си дом по време на онлайн семестъра – 90% през втората онлайн учебна седмица и 100% в изследването по време на онлайн сесията. Този резултат показва много висока степен на спазване на мерките за предпазване от COVID-19 от студентите от УНСС и потвърждава една от най-важните функции на онлайн обучението по време на извънредното положение – то е не просто форма на продължаване на учебния процес, а също и позитивна предпоставка за спазване на условието за физическа дистанцираност и изолация. Позитивна, защото, задържайки студентите и учениците въщи, им предлага варианти за саморазвитие.

Студентски очаквания и опасения преди онлайн лекциите

Респондентите в първото изследване очакват онлайн лекциите да са поинтересни в сравнение с традиционните – този отговор на въпроса, изследващ очаквания към онлайн лекциите е посочен 556 пъти. Какво прави една

лекция по-интересна? Според резултатите, това е използването на повече форми за визуализация на преподаваното учебно съдържание като презентации и графики – 638 пъти е посочен този отговор, или повече видео и музика – 303 пъти.

Втората група очаквания е свързана с диалогичност и споделеност по време на онлайн лекцията – 249 пъти е избрана опцията „по-висока степен на диалогичност“ и 337 пъти – „повече споделена работа в интернет“.

Резултатите не са учудващи. Една от поколенческите характеристики на днешните студенти е лекотата на възприемане на визуална и дори аудио-визуална информация, за тях не е чужда, а напротив родна им е „меме“ културата. От друга страна, визуализацията на познанието чрез визуални форми като схеми, графики, рисунки, таблици, е отдавнашен научен подход за постигане на високо абстрактен синтез и преподаване на познание. Използван е от най-великите умове, учители и преподаватели в историята до днес. Доказал е своята непреходна ефективност. И нищо чудно, че днешните студенти търсят визуални форми на познанието. Част от тях вероятно се ориентират към емоционално въздействащи графики и рисунки, които елементарно показват отделни елементи или фактори от дадена цялост. Други, надяваме се, са предизвикани да проумеят и овладеят абстрактно схематизираното научно и духовно познание.

Втора поколенческа характеристика е самотността, която по време на принудителната ни социална изолация неколкостранно се увеличи. При това положение съвсем не е учудващо студентското желание за повече диалогичност – а диалога по време на лекции означава участие на студентите с въпроси или в търсене на отговори, по време на онлайн лекциите. Очакването за диалогичност на онлайн лекциите изглежда, че се е случило, тъй като 76% от респондентите в първото изследване определят лекциите като по-диалогични в сравнение с традиционните, а само 20% – като монологични.

Опасенията на студентите преди онлайн лекциите са свързани предимно с възможни технически проблеми в системата на УНСС – 841 отговора, при студента – 632 отговора, при преподавателя – 626 отговора, и т. нар. „отбиване на номера“ от страна на студентите – 543 отговора, и преподавателите – 367 отговора.

И двете групи опасения имат основания. Първата се отнася до достъпа на преподавателите и студентите до дигиталното комуникационно пространство, в което се случва онлайн обучението. Достъпът зависи от осигуреността на следните три условия: комуникационно-технологични – техника и технология, субективно-психологически – дигитална грамотност и нагласа за работа в дигитална среда, и правно-юридически (Михайлова, 2009). В зависимост от достъпа се развива и т. нар. дигитално неравенство в обществата (Dijk, 2019), в университетите, във всяко семейство днес (Михайлова, 2012).

Имаха ли всички участници в онлайн университетското обучение равен достъп преди старта на онлайн семестъра? По-скоро не, въпреки че в университета от години приоритетно се работи върху електронизацията или още дигитализацията на административните и учебни процеси. Не бива да забравяме, че COVID-19 дойде неочаквано за всички и ни принуди бързо да мобилизираме наличното, за да продължим университетския образователен процес.

Втората група опасения имат народо-психологичен привкус и тяхната основателност може да се търси в масово разпространената нагласа, че ние българите все гледаме да спестим работа, пари, грижа, съпричастност, любов.

Какво би могло да означава „отбиване на номера от преподавателя“ чрез онлайн лекциите? Недостатъчна подготовка за съответната лекция в съдържателен, педагогически и технологичен план, което може да се прояви във формата на съкращаване на лекционното време, дисбаланс между ниво на преподаване, ниво на студентите и самостоятелни задачи, изпитни тестове, курсови работи. Същият проблем съществува и при традиционното обучение в университетска аудитория. Онлайн лекциите позволяват употреба на широк спектър от мултимедийни обучителни материали – нещо повече, както показват резултатите от изследванията, студентите очакват тяхната употреба в онлайн обучителна среда. Технически е възможно, обаче, по време на лекцията преподавателят да пусне филм и сам физически да напусне лекцията, оставяйки включен виртуалния си профил. Ако част от студентите точно така формално са се включвали в лекциите, защо да не допуснем, че и част от преподавателите е възможно да са използвали този похват?

Онлайн лекциите дават и възможност както на преподавателите, така и на студентите да прекъснат лекцията по всяко време или въобще да не я проведат, облягайки се на технически проблеми и по този начин „да отбият номера“. Съдейки по резултатите от двете изследвания, техническите проблеми, които сериозно възпрепятстват онлайн обучението в УНСС по-скоро са останали в графата „Нереализирани опасения“ – 73% от респондентите в първото изследване казват, че нямат никакви неудобства, 54% от тях поясняват, че лекциите при тях са минали без технически проблеми. 31% споделят за наличие на минимални технически проблеми.

Списъкът с възможности за „отбиване на номера“ чрез онлайн лекциите както от страна на преподавателите, така и от тази на студентите може още да бъде увеличен. Същественото тук е, че всяка възможност в този списък е еднакво валидна и за двете страни в онлайн обучителния процес. Възможна ключова последица от двустранното отбиване на номера е преписването по време на онлайн изпитите и следващото несправедливо онлайн оценяване на онлайн получените знания. От страна на студентите, за които както он-

лайн, така и традиционните лекции и образование са „отбиване на номера“ възможностите за преписване винаги са добре дошли. Търсят ги, измислят иновативни начини, за да преписват, удовлетворени са когато успяват. За тях онлайн сесиите предлагат и някои преписвачески екстри, стигащи дори до възможност не лично студента да се яви на изпит, а негов близък.

Превенцията на преписването е отговорност на преподавателите, които не отбиват номера. Започва от избора на изпитен формат в онлайн или в традиционна учебна среда, регламентирането на изпита – изисквания за допускане до изпит, време за провеждане, методика и критерии за оценка, преминава през формулирането на изпитната задача, стига до проверката на изпитната работа и оценяването.

Темата „Преписване“ и последващото несправедливо оценяване на знанията се откроява сред резултатите от изследванията, подчертано в тези от второто, проведено по време на онлайн сесията и практически обобщаващо целия първи онлайн семестър. Темата активно присъства и в преподавателската дискусия. Дори и по време на Общото събрание на УНСС от 16 декември 2020 г. в чата на събранието колеги дискутираха именно превенцията на преписването по време на онлайн изпити.

Подготовка на студентите за онлайн лекциите

72% от респондентите в първото изследване съобщават, че участват в онлайн лекции за първи път. 49% от тях споделят, че принципно са очаквали форми на онлайн обучение, а 23% са били незаинтересовани от подобни възможности. Останалите 18% са влезли в онлайн аудиториите през март 2020 г. с известен опит от предишни онлайн обучения на места извън университета. Кръстосан прочит на тези данни може да даде идея, че 67% от респондентите са имали психическа нагласа за онлайн обучение (49% са очаквали онлайн учебни занятия + 18% с опит в онлайн обучението).

Що се отнася до личното техническото и технологично подсигуриране на достъпа до онлайн учебната среда, видно от резултатите студентите са положили съответните усилия, за да могат да участват в онлайн учебния процес. 70% от респондентите в изследването от 15 – 30 март 2020 г. споделят, че за първи път използват приложението за обучение MS Teams, чрез което УНСС реализира онлайн обучението досега. 53% са използвали университетските указания за работа с приложението, 38% са се самообучавали да работят с него. 75% са се погрижили да си осигурят добра интернет връзка и удобство по време на лекциите. Респондентите използват предимно мобилни устройствата за достъп и участие в онлайн лекциите – 64% – лаптоп, 28% – смартфон, 12% – таблет, 7% – настолен компютър.

В условията на мерки за социална изолация студентите и преподавателите участваха в онлайн лекционния процес от домовете си. 84% от респондентите в мартенското изследване твърдят, че по време на лекциите са били сами, 11% – с роднини и 4% – със състуденти. Въпреки че не е се налагало да излизат от периметъра на дома си като лично пространство, 16% от студентите споделят, че са се погрижили за външния си вид преди онлайн лекциите. 43% не са се сетили за външния си вид, а за 35% това не е важно.

Опитът ни до тук с онлайн преподаването по време на извънредно положение и епидемична обстановка показва, че онлайн лекциите освен всичко останало имат ефект да съчетаят лично и публично пространство в едно време. Лекцията се случва в дома, в личното пространство на преподавателя и студентите, но самата тя, както и традиционната лекция, е форма на публичност, при това не социално медийна публичност, с която ежедневно сме свикнали, не форма на медийна или политическа публичност, а публичност в интелектуалното поле. Публичното пространство се различава от личното, домашното по това, че хората специално се приготвят да отговарят на условията му, за да влязат в него. Грижата за външния вид е форма на тази подготовка. От представените по-горе резултати става ясно, че част от студентите имат съзнание за границата между лично и публично, че имат култура на участие в публично пространство, дори и когато то влиза в домашното им лично.

Онлайн лекциите като неочаквано преживяване

От началото на първия онлайн семестър, че и досега, витае едно предположение, че онлайн лекциите имат значително по-малка посещаемост в сравнение с традиционните. В този план отбелязваме, че посещаемостта на онлайн лекциите е в пряка зависимост от формата на провеждането им, която университетите избират.

По време на COVID-19 семестъра (летен семестър на 2019 – 2020 г.) българските университети избраха най-различни форми за провеждане на онлайн обучението – чрез размяна на текстове и други документи по имейл, чрез социално-медийни платформи като Facebook и Messenger, през комуникационни платформи като Skype, Viber, през платформи за електронно обучение като Moodle, MS Teams, Zoom, Google Meet.

Част от университетите дадоха възможност на преподавателите сами да избират чрез каква комуникационна платформа и как да проведат онлайн лекциите. При това решение има преподаватели, които си самоосигуриха достъп до комуникационните платформи за видео конферентни разговори в групи до 100 души, за да обезпечат технологично учебния процес. Да си самоосигуриш обучителната платформа е същото като да си самоосигуриш

учебната зала и необходимата материална база за провеждане на традиционните лекции. Това е и винаги е било задължение на работодателя, на университета и вероятно е коректно и в условията на онлайн семестри и сесии да се очаква от работодателите да имат този ангажимент. Особено когато онлайн обучението е принудително и не е свободен избор на преподавателите и студентите.

Друга част използваха единна платформа с осигурен достъп на всички участници в онлайн семестъра чрез лични акаунти на преподаватели и студенти. За радост УНСС не просто е в тази група, но и е първият български университет, който успя да организира онлайн обучение с възможност за видео и аудио връзка, спазвайки установеното учебно разписание и график. Практически всеки студент знаеше къде и как да намери онлайн аудиторията, в която се провежда лекцията по неговото учебно разписание. В резултат на това управленско решение, съчетано с фактори като съдържание на лекционния материал и преподавателски подходи, 51% от респондентите в мартенското ни изследване твърдят, че посещаемостта на онлайн лекциите е „толкова, колкото и на традиционните лекции“. 28% смятат, че „повече колеги са участвали“ в онлайн лекциите срещу 19%, които споделят обратното мнение.

Дейностите, извършвани от студентите, според резултатите от изследването в началото на първия онлайн семестър, са в рамките на университетската учебна традиция – водене на подробни записки, слушане и гледане на лекцията, задаване на въпроси и получаване на отговори, изпълнение на индивидуални и групови задачи.

Въпреки високата степен на концентрация и внимание в онлайн лекциите, която 70% в първото и 80% във второто изследване твърдят, че са имали, по време на онлайн лекциите, както и в традиционните лекции има разсейващи фактори. По низходящ ред на посочването им от респондентите по време на онлайн лекциите те са: „Хората около мен в реалното пространство“, „Домашните любимци“, „Неприятен шум“, „Влизане и излизане на колеги в MS Teams“, „Някой изключваше колеги“, „Моето изображение на екрана“, „Ангажименти в работата ми“.

Първата и втората категория се обособяват като специфични за онлайн обучението в домашна среда. По време на извънредното положение домовете бяха превърнати в т. нар. хоум офиси, в които всеки член на семейството изпълняваше своите работни и семейни ангажименти. Ако в част от българските домове, може да се намери уединено място за всеки член на семейството, за да изпълнява той ангажиментите си необезпокоявано от другите, вкл. от домашните любимци, то предвид социално-стратификационния профил и поляризация на българското общество днес, това съвсем не се отнася за по-голямата част.

Категорията „Неприятен шум“ може да се разбира като шум, идващ от физическата обстановка, в която се намира студента по време на лекцията, също и към технически шумове, произвеждани в хода на приемането на лекцията.

Категориите „Влизане и излизане на колеги“ и „Изключване на колеги“ се отнасят към дисциплината по време на онлайн лекцията. Известно е, че осигуряването на дисциплина по време на учебен процес е първо условие за неговия успех. Университетското обучение освен от дисциплина се нуждае в много голяма степен и от самодисциплина. И двете категории показват нивото на самодисциплинираност сред някои групи студенти. Самодисциплината е проблем и при традиционните лекции на живо в зала.

Когато планирахме първото изследване имахме хипотеза, че студентите ще следят в по-голяма степен собственото си изображение на екрана по време на онлайн лекциите, а не толкова лекционното съдържание. Тя не се потвърди поради факта, че студентите рядко включваха камерите си. За това споделят колегите в нашите дискусии. Повечето студентски камери стояха изключени по редица причини от технологичен, психологически, социално-битов характер, вкл. и защото част от студентите съчетаваха онлайн работа и онлайн лекции едновременно. Подобно съчетание предполага внимание, разделено на две – в работата и в лекцията. Посочването на категорията „Ангажменти в работата“ като последен разсейващ фактор потвърждава реалността на тази ситуация. Днешното поколение студенти са определени като поколение, което борави с няколко медии едновременно (*media multitasking generation*). Ако това е вярно, то съвместяването на онлайн работа и онлайн лекции не би следвало да е проблем, а предизвикателство за тях.

Всъщност, самите онлайн лекции бяха предизвикателство за всички ни. На въпроса, зададен в анкетната карта на първото изследване: „Кое най-много Ви хареса по време на онлайн лекциите?“ респондентите посочват следните отговори (изброени са по низходящ ред): „Предизвикателството да учим онлайн“, „Подходът и методите на преподавателя“, „Темата, проблемите“, „Структурата на лекцията“, „Мултимедийните материали“, „Показване на интересни книги и източници“. Тези отговори в значителна степен потвърждават първоначалните студентски очаквания към онлайн лекциите в УНСС.

Резултатите от първото изследване, показват още и, че онлайн лекциите не само са влезли в домовете на студентите ни, но също и в семейните и приятелски разговори. 44% от респондентите споделят, че специално разговарят със семействата си за онлайн лекциите, 54% твърдят, че онлайн лекциите са тема сред приятелите им. 54% споменават за новия си университетски опит пред членовете на семействата си, а 41% правят това сред приятелските си групи. Тези резултати дават основание да мислим за още

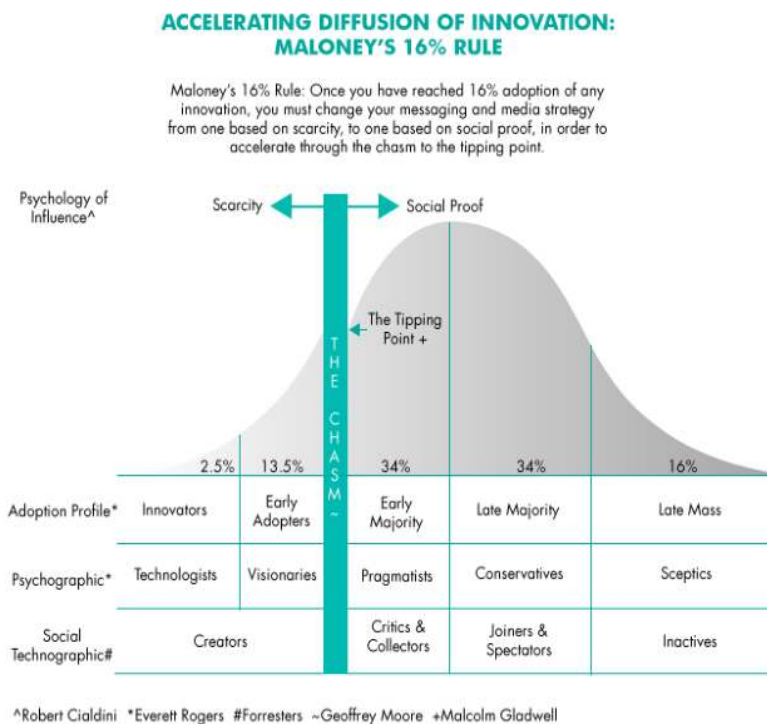
един ефект на експерименталния онлайн семестър, който проведохме – онлайн лекциите, всъщност, срещнаха преподавателите, студентите, техните родители и приятели. Това означава, че университетът влезе в микропространството на семейството и близкия приятелски кръг на студентите и установи контакт с тях. Дали този контакт ще бъде използван за сътрудничество и взаимопомощ или не, това оттук нататък зависи от контактуващите партньори.

COVID-19 като тема в онлайн лекциите

Ограничаването на опасността от разпространение и зараза с вируса COVID-19 беше основната причина, поради която се случи първия експериментален онлайн семестър. Темата COVID-19 очаквано влезе в лекционното съдържание по различни университетски дисциплини, четени през семестъра. Студентите, респонденти в мартенското изследване, споделят това. Преподавателите – също. Според студентите темата е обсъждана в икономически план – 342 бр. посочвания, в социологически план – 232, в политологически план – 135 и в медиен план – 127, при това без да се превръща в основна лекционна тема. В преподавателските дискусии по проблеми на онлайн обучението вирусът и неговите икономически и политически измерения се появява около 25 март 2020 г.

Преподавателите на УНСС в онлайн аудиторията

Студентите споделят, че предпочитат да учат онлайн в ситуацията на COVID-19, че са останали приятно изненадани от поканата за онлайн лекции. 69% от респондентите в мартенското изследване изразяват вяра, че УНСС има модерни преподаватели, които искат и могат да предложат качествено онлайн обучение.

Източник: Maloney (2010).

Фигура 1: Теория за разпространение на иновациите

И, ето, УНСС го направи. Първи в България – само 7 дни след обявяване на извънредното положение в страната (13 март). Организирано и дисциплинирано – всички работим с една платформа, следвайки учебното разписание. Заедно – в непрекъснат обмен на опит и впечатления, с колегиална подкрепа и в академичен диалог.

Според теорията за разпространение на иновациите (Rogers, 1962) преподавателите, които се включват в онлайн обучението – през първата-пилотна и втората седмица (15 – 30.03), по същество са innovators (2,5%) и early adopters (13,5%).

В нашето изследване, само преподавателите, споделили във Фейсбук опита си от онлайн обучението, т.е. авторите на постове и коментари, които съдържателно сме анализирали, са около 9% от общия преподавателски състав (34 жени и 15 мъже). Ако добавим и колегите, които съдействаха за попълването на анкетата от студентите в края на онлайн лекциите, вероятно делът отива към и надвишава 16%.

Виждаме от фигура 1, че повратната точка (The Tipping Point) при разпространение на иновациите е около 16%, т.е. достигане и надминаване на 16% онлайн работещи преподаватели. След нея би следвало да се получи нещо като вирусоподобно разпространение на иновацията.

Но, за да стане това, според теорията е необходима промяна в институционалната комуникационна стратегия.

Източник: Собствено изследване на авторите

Фигура 2: Динамика на преподавателската комуникация

Вероятно иновацията онлайн лекции в УНСС е минала отвъд 16-те % и още преди Великденската ваканция е в зоната на ранното мнозинство (early majority). В рамките на нашето изследване, това не може да се установи с точност. Ориентири могат да дадат фактори като динамиката на преподавателската комуникация по темата във времето, представена на фигура 2. В нея се вижда достигането на пик в преподавателските постове и коментари на 21 март 2020 г. До тогава и броят на преподавателите расте и достига също пик. След това в дискусиите се включват и още нови преподаватели, които споделят опита си в онлайн преподаването.

Ето и темите, които ни вълнуват в хронологичен порядък. Между 15 – 18 март акцент в разговорите ни е как работи платформата, направихме си нещо като групово самообучение. На 17 март споделихме първите си опити и достигнахме пик на благодарностите за възможността да продължим да преподаваме въпреки обстоятелствата. На 18 март се замислихме върху невербалната комуникация онлайн. Между 18 – 22 март колеги споделяха дебютите и удовлетворението си от онлайн обучението по време на криза. До 25 март обсъждахме присъствие, удовлетвореност на студентите. Между 19 – 21 март забелязахме изключените камери на студентите, обсъждахме психологическите и технологични причини за това. На 21 март дискутирахме нашата, преподавателска технологична обезпеченост и готовност за онлайн обучение.

Задахме си важния въпрос: Онлайн или традиционни лекции? На 24 март въведохме темата за приложение на MS Teams в провеждането на ка-

тедрени, факултетни, академични съвети. На 25 март се появиха идеите за съвместни лекции, появи се и COVID-19 като тема за икономически и политологически анализ. Между 26 – 27 март се разговорихме по въпроса: Какво ни костват онлайн лекциите? *„Мисля, че преподавателят влага повече ресурс, точно защото иска да задържи вниманието на студентите“*, сподели гл. ас. д-р Моника Моралийска. Посрещнахме 27 март с думите на ас. д-р Кристиян Желев: *„В университета правим каквото е нужно, за да продължим обучението. Без излишни хвалебствия, смея да кажа, че тази форма работи прекрасно в настоящите условия. Като един огромен екип успяхме да я накараме да сработи. И в крайна сметка – всички просто си свършиха работата“*, в които изглежда повечето от нас сме убедени.

Резултатите от съдържателния анализ на нашите Фейсбук дискусии (conversation analyses) показват следното:

- 100 от 110 поста и коментара споделят съвместна преподавателска и студентска удовлетвореност от онлайн обучението. Интензитетът на положителната емоция се повишава с натрупване на опита. Допълнително влияещи фактори са: колегиалната нагласа и ефекта на самопредставяне във Фейсбук групата;
- 25 от 110 поста и коментара споделят технически затруднения, свързани с обезпеченост и начини за употреба на платформата и различните приложения;
- 18 от 110 поста и коментара сравняват предимства и недостатъци на онлайн спрямо традиционното обучение.

Преподавателската дискусия по същите теми продължава и до днес. Първо, защото продължаваме да преподаваме в онлайн режим. Второ, защото саморефлексията е отличително качество на хората, занимаващи се с наука и в този ред е напълно логично да продължаваме да самоизследваме и споделяме преподавателския си опит. Местата, на които се развива дискусията са социалните медии или чатове на онлайн събранията, които провеждаме. В пространството на традиционните медии или интернет медиите (новинарски сайтове) преподавателския глас във връзка с онлайн обучението е сравнително тих. В това медийно пространство рядко се срещат интервюта или позиции на преподаватели. Там от началото на извънредното положение досега говорят предимно ректорите.

Преподавателите имаха възможност да споделят своите позиции по онлайн обучението в публичното обсъждане на проекта за Стратегия за развитие на висшето образование 2021 – 2030, който МОН предложи след приключване на първия ни онлайн семестър, в началото на гражданските протести от лятото на 2020 г. В същия проект МОН залага като цел „всеобща дигитализация“ на висшето образование. Публичната комуникация

по темата университетско онлайн образование е предмет на следващо наше изследване по университетски проект на тема „Развитие на онлайн обучението: студентска, преподавателска и управленска перспектива“ (№ НИД НИ-24/2020). В настоящата студия представяме първите две изследвания на студентската и преподавателска рефлексия по време на първия онлайн семестър и тук отново се връщаме към тях.

Първият онлайн семестър през погледа на студентите

Обобщената студентска оценка за първия онлайн семестър е висока – 5,54 по 7-бална скала. „Предлагам да продължавате в същия дух“, съветва бакалавър по „Администрация и управление“. „По-хубаво от това да си в университета няма“, споделя магистър по икономика.

Според резултатите от изследването по време на онлайн сесията лекциите са били предимно диалогични и по-рядко преподавателски монолог – 64% на 36%. С интересни задачи и проекти, с повече и по-добри електронни източници, със задачи за извънаудиторна екипна работа (виж фигура 3). Критериите за текущ контрол и оценяване за повечето дисциплини са ясно обяснени. Това споделят 62% от респондентите срещу 32%, които казват, че само за отделни дисциплини това е факт, а за повечето от изучаваните през семестъра – не. Само 6% от респондентите твърдят, че до края на семестъра критериите за текущ контрол и семестриална оценка по изучаваните дисциплини са оставали неясни.

Източник: Собствено изследване на авторите

Фигура 3: Учебни материали и задачи

Два нови индикатора включихме в изследването по време на онлайн сесията (5 – 15 юни 2020 г.): „Кое най-много Ви притесни?“ и „Кое най-много Ви хареса по време на онлайн семестъра?“. И двата са с възможност за повече от един отговора, затова тук представяме общия брой на посочвания на всяка от променливите. Още първият поглед върху тях показва количествено натрупване на отговори по индикатора за харесване за сметка на изследвания притеснение – 8335 на 5154 броя отговори.

Първа възможна причина може да е навик от социалните медии, които формират мисловен код и емоционална нагласа за харесване, а не за притеснение. Следваща причина може да се корени в разпространеното днес „позитивно мислене“, широко разпознаваемо като гледане на нещата от хубавата им страна, положително. Третата причина може да е в реда на въпросите – първо е въпросът за харесване, веднага след него за притеснение. Четвъртата може да е със социалнопсихологически характер – в общата ситуация на нагнетен страх и несигурност е възможно респондентите да са търсили малкото светлина и оптимизъм, чрез които да преборят негативизма на средата. Петата причина може да е психологическа и да извира от изначално положителната нагласа и мотивация за успех на респондентите. Списъкът може да бъде още удължен и все някога мисленето за причините ще стигне до въпроса дали не е възможно това количествено натрупване при индикатора за харесване да изразява неподправеното реално положително отношение на студентите към онлайн семестъра в УНСС. И първото, и второто ни изследване дават основания и аргументи в тази посока.

Какво харесват студентите в онлайн семестъра? На първо място поставят възможността за съвместяване на онлайн лекциите с други дейности, лекотата на повечето преподаватели в работата с MS Teams, самото предизвикателство да се учи онлайн. Следва група, свързана с педагогическите подходи при онлайн преподаването – тук са посочени: подходът и методите на преподавателите, използваните мултимедийни материали, интерактивността и диалогичността на лекциите. На трето място поставят съдържателните аспекти на лекциите като структурата, ново знание, теми и проблеми. Едномерното разпределение по този индикатор е представено на фигура 4.

Какви притеснения са имали студентите по време на първия онлайн семестър?

Първата група се отнасят до техническите и технологични основания на достъпа до онлайн лекционното пространство – проблеми с камерите, микрофоните, недостатъчно бърза, стабилна интернет връзка, недостатъчно мощно устройство за достъп. Втората група е свързана със субективно-психологическите основания на достъпа и най-вече с дигиталната грамотност на участниците в онлайн обучението както преподаватели, така и студенти.

Третата отразява проблеми при провеждането на лекциите, свързани със самодисциплината и осигуряването на видео връзка с преподавателя. Едномерното разпределение може да се види във фигура 4.

Източник: Собствено изследване на авторите

Фигура 4: Кое най-много Ви хареса / притесни по време на онлайн семестъра?

Два въпроса изникват при прочита на резултатите по тези индикатори.

Първият е, какво, всъщност, харесват студентите: технологичната иновация онлайн лекции и забавлението, с което опознаването ѝ и началното ѝ прилагане е съпроводено, прагматичното съвместяване на лекция и изпит с работа или друго занимание или нещо друго от съществуването на онлайн университетското преподаване на познание? Отговорите ще оставим за следващо изследване.

Вторият въпрос за мислене, свързан със студентските притеснения по време на първия онлайн семестър е в полето на т. нар. „дигитална грамотност“ на участниците в онлайн обучението. Настоящото изследване отваря в известна степен дискусия по възможните отговори.

Дигиталната грамотност е личен проблем на всеки – мога ли и как да работя в дигитална комуникационна и образователна среда. Тя е в основата на следващ проблем – дигиталното неравенство, който надскача пределите на личното и се позиционира на ниво университет. Дигиталното неравенство е нова форма на социално неравенство, характерна за информационното, мрежово общество. То се прояви и по време на онлайн семестъра и се пре-

върна в университетски проблем. В началото на XXI век в социологията се говореше за дигитално неравенство основано на разлики, нерядко драстични, в технологична и техническа осигуреност на гражданите. Това е първото ниво на дигиталното неравенство. Скоро след първото, науката дефинира и второ ниво – то е в моделите на употреба на дигиталните техники и технологии, което определя и модусите на участие на гражданите в дигиталното комуникационно пространство. Става дума за т. нар. дигитална грамотност.

Къде сме ние? Резултатите от проведеното изследване на студентската оценка за първия онлайн семестър водят към потвърждаване на хипотезата за наличие на дигитално неравенство в УНСС и в полето на самите студенти, и в полето на преподавателите. То се дължи на личното техническо обезпечаване на всеки преподавател и на всеки студент в домашна обстановка – практиката показва, че значителна част и от преподавателите, и от студентите нямат необходимата бърза и надеждна техника и интернет връзка. Дължи се и на различната степен на вживяване в онлайн комуникацията или в периферното ѝ използване досега само с най-елементарни форми на е-телефон и е-писто и това е проблем не само на не малко от преподавателите, но и на част от студентите, въпреки, че сме склонни всички тях да ги ласкаем, че били т. нар. „дигитално поколение“.

Образът на преподавателите в огледалото на студентите, участвали в анкетата, е характерен с второто ниво на дигитално неравенство. Нивото на дигитална грамотност и различните модели на работа с технологиите е разделителна линия сред преподавателите. От едната страна са преподаватели, които с лекота са се справяли с MS Teams, от другата – колеги, които трудно са работили с платформата. Количествено предимство, според анкетните резултати, имат първите. Към вторите студентите адресират 136 препоръки за повишаване на дигиталната грамотност, от общо 353 препоръки към преподавателите.

Сред студентите се очертава преди всичко първо ниво на дигитално неравенство – неравен достъп до необходимите ИКТ за активно и удобно участие в онлайн учебния процес. Около една трета от анкетиранияте студенти твърдят, че най-големите им притеснения по време на онлайн обучението са свързани с технологичната им осигуреност. 8% директно споделят, че имат слаб компютър и интернет връзка. 2% са потърсили от близки необходимата им техника. Често имат добри компютри, но ... с неработеща камера. В по-редки случаи имат проблеми и с микрофоните.

Студентите препоръчват УНСС да подsigури компютри на студенти, които не разполагат с такава, за да могат да участват пълноценно в онлайн обучение. Срещу тях стоят 58%, разполагащи с много добра техника и 34%, които твърдят, че са имали дребни проблеми с техниката. Така мнозинството на общо взето добре обезпечените студенти е около 90%.

Онлайн или традиционният семестър дава по-богато и сериозно знание?

След опита от първия онлайн семестър и към края на втория можем вече да правим аргументирани сравнения между онлайн и традиционното университетско обучение. Още през втората онлайн учебна седмица – 15 – 30 март 2020 г., попитахме студентите респонденти в първото ни онлайн изследване: Кой от двата типа лекции е по-познавателен? Въпросът предполага две твърди опции – онлайн и традиционна лекция и оставя възможност за пояснение чрез опцията „Друго“. Традиционната лекция събра 54% процента от отговорите на респондентите. *„Традиционната лекция дава възможност да контактувам с непознати млади девойки“*, споделя респондент в изследването. На пръв поглед звучи шеговито, но всъщност насочва към социално интеграционната функция на образованието в системата на обществото.

Онлайн лекцията е оценена като по-познавателна от 34% от респондентите. *„Онлайн лекцията дава повече възможности за визуализация и свобода на учене, записване. Дори да си изпиеш кафето спокойно, ако ти се спи, и да подобрши концентрацията си“*, споделя бакалавър по „Икономика“.

„Друго“ е посочено от 12% от респондентите. Сред тях 67% поясняват, че и двете лекционни форми са достатъчно познавателни; 9% нямат мнение; според 7% зависи от преподавателя – *„Ако преподавателят умее да задържи вниманието, няма значение дали е онлайн или традиционна лекция“*, споделя респондент; според 2% зависи от студента – *„Зависи от това колко искаш да научиш сам за себе си“*, четем в една от анкетните карти; 1% смятат, че дисциплината е определяща; 1% намират онлайн лекцията за по-добър вариант в извънредното положение и последният 1% смятат, че с най-висока ползност би била хибридизация на двата типа.

Във второто изследване зададохме въпроса: *„Кой от двата типа семестър предоставя на студентите по-богато и сериозно знание?“*. 48% от респондентите отговарят, че зависи от предмета и преподавателя, защото и традиционния и онлайн семестъра имат еднакъв потенциал да предоставят сериозно и богато знание. 28% дават предимство на онлайн лекциите на живо чрез единна интернет платформа. *„Онлайн лекциите и изпитите да продължат, до пълно отишумяване на COVID-19, вкл. и втори семестър“*, казва бакалавър по „Финанси, счетоводство и контрол“. 24% споделят мнение, че традиционният семестър с лекции на живо в зала е по-добър. *„Моля ви, да не учим дистанционно чрез Teams другата година! Не, защото платформата е лоша, а защото стоенето вкъщи води до лоши неща.“*, пише бакалавър по „Международни икономически отношения“.

Очевидно е, че и двата типа семестър имат своите предимства и недостатъци, възможности и ограничения. *„Да не се прехласваме пред този тип*

обучение. Дано някога се върне „нормалното“ висше образование, което... от десетилетия е в обстановка на „социално дистанциране“ с истинската наука“, пише проф. Боян Дуранкев във ФБ групата ни (27.03.2020 г.). *„Липсва ми живия контакт – повдигнатите вежди, мрънкането, усмивките!“*, споделя гл. ас. Надя Гилина (ФБ пост, 24.03.2020 г.). *„УНСС е онлайн, нашите студенти спазват дисциплина и участват в обучението. По-важното е, че споделят силното си желание да се върнат в студентските аудитории, възможно най-скоро. Несъмнено Духът прави силата“*, споделя доц. Камен Петров (ФБ пост, 20.03.2020 г.).

Как ще изглеждат университетските аудитории след COVID-19? По познатия традиционен начин или...? Сред преподавателите се разграничават три позиции. Първата може да се определи като носталгия към традиционното обучение в зала. Втората като модерен технократизъм и увлечение по образование в облака или облачно образование. Третата е към умерено и разумно съчетаване на двата типа лекции. Студентските отговори разкриват подобни нагласи. При всички положения, препоръките за оптимизиране на онлайн обучението, дадени от редовните студенти, които вече преминаха през експерименталното онлайн обучение в условия на социална изолация и под натиска на страха от вирусна зараза има смисъл да бъдат обмислени.

Как да подобрим онлайн обучението?

Респондентите в двете изследвания дадоха общо 1743 препоръки за оптимизиране на онлайн обучението в УНСС – 160 в изследването по време на втората онлайн учебна седмица и 1583 в изследването на качеството на онлайн обучението по време на онлайн сесията.

След съдържателен анализ установяваме, че препоръките в мартенското изследване са конкретно насочени към участниците в онлайн обучителния процес. Към преподавателите са отправени 100 препоръки – 26 са в посока адаптиране на педагогическите методи към онлайн преподаването, 25 – за визуализиране на лекционния материал – презентации, „снимки“, 20 – за видеозапис на лекциите, споделяне на записа и други учебни материали, 12 – за по-висока степен на диалогичност на лекциите, 11 – за повишаване на техническите умения за работа с платформата, 3 – за повишаване нивото на техническата осигуреност, 3 – за включване на повече от преподавателите в онлайн лекциите. На колегите студенти, респондентите 17 пъти препоръчват по-активно и сериозно участие в лекциите – *„да си включат камерите“*, също и по-висока степен на самодисциплина – *„да не заглушават микрофоните на другите“*. В план развитие на онлайн лекциите като форма за университетско обучение респондентите отправят 14 препоръки за 100% онлайн обучение срещу 6 за 100% традиционно обучение. Има препоръки по отношение

времетраенето и графика на лекциите – „*да започват след 10.00 ч.*“, съветва студент. Тъй като УНСС за първи път експериментира и възможностите на платформата MS Teams, която беше употребена и от други университети и средни училища, очаквахме да открием препоръки и по отношение на нейната оптимизация. Според 6-ма от респондентите е необходимо да се намери друга платформа, която позволява свободна работа с големи потоци – „*при 200 човека не става*“, прочетохме в една от анкетните карти. Очевидно по време на семестъра е имало дребни технически проблеми и затова студентите препоръчват отстраняване на прекъсвания, синхрон на приемане и предаване на сигнала, пълен технически контрол от страна на преподавателя.

„*Не мисля, че преподавателите и студентите са готови да се обучават онлайн*“, пише в анкетна карта, попълнена от магистър по „*Рекламен мениджмънт*“ във второто изследване (5 – 15 юни 2020 г.). След края на първия онлайн семестър и по време на онлайн сесията препоръките на студентите са насочени най-вече към провеждането на онлайн изпитите и оценяването – 49% от всички са в тази посока. Респондентите предлагат: провеждане на предварителни тестове; удължаване на времето за изпит; включване на студентските камери и микрофони по време на изпит; индивидуални тестове, изпити в малки групи; онлайн устни изпити; онлайн изпити като в тестовия център на УНСС; осигуряване на достъп на студентите до тестовите резултати и коментар на оценката от преподавателя; недопускане на нередовни студенти до изпит (заверка); многокомпонентна семестриална оценка – присъствие, курсови проекти, изпит.

Две трети от споделените студентски мнения и препоръки към онлайн обучението директно или контекстуално посочват преписването като основен проблем за справедливото оценяване на знания и умения по време на първата онлайн сесия. „*За почти всички изпити, ако ги правим от компютър, е нужно да се натиснат Ctrl+F в лекционния материал, да се напише конкретна дума и вече имаме отговор на въпрос. Предложението е елементарно: по-голямо внимание при формирането на въпросите и отговорите*“, пише бакалавър, „*Регионално развитие*“. Въпреки че част от респондентите споделят, че преписването е неизбежно в онлайн изпитна среда – „*В онлайн среда, не смятам, че някой може да спре преписването. Несправедливи са оценките от гледна точка на хората, които са учили и не преписват, въпреки възможността*“, пише бакалавър, „*Прогнозиране и планиране*“, все пак са предложени не малко решения на проблема. Посоките на решения са: засилване на контрола от страна на преподавателите по време на изпитите чрез провеждане на изпитите в малки групи с включени камери и микрофони; разработване на университетска платформа за провеждане на изпити без преписване; индивидуализиране на изпитните тестове и провеж-

дане на всеки следващ изпит по една дисциплина (редовен, поправителен) с нов тест; провеждане на изпитите по модела на Open-Book & Take-Home Examination; ориентация към изпитни задачи, които проверяват способността за мислене и анализ, а не способността за запаметяване и повторение.

22% от препоръките във второто изследване са насочени към преподавателите. Според студентите преподавателите следва на първо място да повишат дигиталната си грамотност; да адаптират подходи за онлайн обучение (същата препоръка срещнахме и в първото изследване); да споделят учебни ресурси, вкл. видеозапис на лекциите; да прецизират изпитните тестове и задачи като условия, сложност, време за изпълнение, скала за оценяване; да осигурят засилен контрол по време на изпитите с цел по-справедливо оценяване; да поддържат активна комуникация със студентите.

20% от препоръките са за оптимизиране на организацията на учебния процес. На първо място става дума за по-стриктно спазване на учебното разписание от лекторите. Следват препоръки за организиране на единен вход към лекциите и изпитите – през „календар“, през „разписание“ или през покана от преподавателя. На трето място идват препоръки по отношение на техническата осигуреност на лекционния процес от страна на университета – респондентите предлагат университета да осигури технически асистент по време на лекциите и изпитите както и компютри за студенти в неравностойно финансово, здравно положение.

3% от препоръките се отнасят към платформата за провеждане на онлайн обучение. Освен препоръката за превенция на технически проблеми – микрофония, блокиране при повече активни потребители, в това изследване се откроява и предложение за развитие на собствена университетска платформа за онлайн обучение.

Последните 6% от препоръките са във всевъзможни хаотични посоки, които по-често нямат пряко отношение към онлайн обучението.

Заклучение

Опитът от двете изследвания със студенти и преподаватели в процеса на онлайн дистанционно обучение в УНСС през 2020 г. дава надеждни ориентир за разработване на едно комплексно емпирично социологическо изследване в рамките на страната, на основните големи университети, както и специфичните малки университети и колежи. Нашият изследователски екип е готов да подготви такова представително и тематично по-обхватно емпирично изследване. Убедени сме, че това е важно в общия процес на „всеобщо дигитализиране“ на учебния, колегиалния и творческия процес в българските университети в предстоящите години.

Учебната онлайн 2020 година по същество бе експериментална. Имаше голямо разнообразие в подхода от страна на различните университети, на

отделните преподаватели, в особените специалности. Добрата страна е, че чрез този метод на „опита и грешките“ се налучква по-удачното, по-ефективното, по-удовлетворителното. Това е методика за слабо организиран хаос с широко ветрило от практики, чрез които спонтанно се търсят добрите решения и форми. УНСС подходи по обратен начин – изключително организирано веднага след 13 март, с цялостно изградена и функционално добре работеща интернет платформа, със строго придържане към нормалното учебно разписание на занятията и изпитите, със съдействаща администрация и мотивиран екип от преподаватели, и разбира се – с респектирани студенти, които в тази ситуация оцениха още по-комплексно високата степен на дигитализация в УНСС. Сега, след една година опит, двете крайности в подхода е време да се срещнат, сериозно и колегиално да споделят опит – едните, за да се организират и да се подредят, а другите, за да се отворят към още повече гъвкавост и индивидуализиране на учебния процес.

Тук следва да отбележим, че през тази първа онлайн учебна година вниманието бе насочено преди всичко към организационни и технологични проблеми и техните удачни решения. Като начало това е нормално и разбираемо, виждат се плодовете от добрата работа. В предстоящата ни втора дигитална учебна година би следвало да се очаква, че вниманието ще пренесе фокуса си към психичните и мотивационните аспекти и проекции на процеса, към човешкото общуване в професионалната и обучителната среда.

Дистанционното онлайн обучение по задължение затваря студентите и преподавателите в тясната семейна среда, лишава ги от широкото и провокативното комуникационно пространство на университетската сграда, на очи-в-очи общуването, на взаимното емоционално зареждане между поколенията в учебния процес, на взаимното провокиране и мотивиране на повече знание и към оригинално мислене, на мотивационното въздействие от страна на харизматичните преподаватели. Това не са неща за подценяване. За това се сетиха много от студентите – те още през март и май си поискаха по-бързото връщане в аудиторията. За това алармираха и не малко от преподавателите. В това проблемно поле би следвало да се насочат и следващите емпирични изследвания през следващата година.

Спонсориране на научното изследване

Студията е разработена в рамките на проект за научно изследване, финансиран от целева субсидия за НИД на УНСС за 2020 на тема: „Развитие на онлайн обучението: студентска, преподавателска и управленска перспектива“ (№ НИД-НИ-24/2020).

Използвана литература

- Гетова, А. (2020). Проблеми и предизвикателства пред дистанционното обучение по време на извънредно положение. Резултати от проучване на дистанционно обучение в СУ и НСА. (Getova, A, 2020, Problemi I predizvikatelstva pred distantsionното obuchenie po vreme na izvanredno polozhenie. Rezultati ot prouchvane na distantsionno obuchenie v SU i NSA), available at: <https://phls.uni-sofia.bg/article/3052> (accessed 30.01.2021)
- Даниел Парушев, НПСС: 90% от студентите в България предпочитат присъствено обучение. (2020). Интервю за предаването „Добър ден, България“, в Радио Фокус [online], (Daniel Parushev, NPSS: 90% ot studentite v Bulgaria predpochitat prisastveno obuchenie, 2020, Intervyu za predavaneto „Dobar den, Bulgaria“, v Radio Fokus), available at: <http://www.focus-news.net/opinion/2020/10/07/53971/daniel-parushev-npss-90-ot-studentite-v-balgariya-predpochitat-prisastveno-obuchenie.html> (accessed 30.01.2021)
- Димитров, Д. (2020). И още два семестъра онлайн, в Капитал, 19 юни [online], (Dimitrov, D, 2020, I oshte dva semestara onlain, v Kapital, 19 yuni), available at: https://www.capital.bg/politika_i_ikonomika/obrazovanie/2020/06/19/4080302_i_oshte_dva_semestura_onlain/ (accessed 30.01.2021)
- Каменова, Д. (ред.) (2016). Уроци по креативност в средното и висше образование, Висше училище по мениджмънт, Варна. (Kamenova, D., (red), 2016, Urotsi po kreativnost v srednoto I visshe obrazovanie, Visshe uchilishte po menidzhmant, Varna).
- Михайлова, К. (2020a). Студентите пишат 5,89 на онлайн обучението в УНСС, Offnews.bg, 15 април [online], (Mihailova, K., 2020a, Studentite pishat 5,89 na onlain obuchenieto v UNSS), available at: <https://offnews.bg/analizi-i-komentari/studentite-pishat-5-89-na-onlajn-obuchenieto-v-unss-726694.html> (accessed 30.01.2021)
- Михайлова, К. (2020b). За една събота и неделя да преминеш онлайн е геройство. Интервю на Силвия Великова, „Хоризонт преди всички“, БНР, 22 април, (Mihailova, K., 2020b, Za edna sabota I nedelia da preminesh onlain e geroystvo, intervyyu na Silvia Velikova, „Horizont predi vsichki“, BNR, 22 april), available at: <https://bnr.bg/horizont/post/101262939/mihailova> (accessed 30.01.2021)
- Михайлова, К. (2012). Дигитално разслояване в съвременното българско семейство: конфликтност или съвместяване между родители и деца, в Newmedia21.eu. Медиите на 21 век: Онлайн издание за изследвания, анализи, критика [online], 06 декември [online], (Mihailova, K., 2012, Digitalno razsloyavane v savremennoto balgarsko semeiystvo: konfliktnost ili savmestyavane mezhdu roditeli I detsa, v Newmedia21.eu. Mediite na 21 vek: Onlayn izdanie za isledvania, analizi, kritika), available at: <https://>

- www.newmedia21.eu/analizi/digitalno-razsloyavane-v-sa-vremennoto-balgarsko-semejstvo-konfliktnost-ili-sa-vmestyavane-mezhdu-roditeli-i-detsa/ (accessed 30.01.2021)
- Михайлова, К. (2009). Достъп и участие на медийните аудитории в дигиталното комуникационно пространство, Медии и обществени комуникации, № 3 [online], (Mihailova, K., 2009, Dostap i uchastie na mediynite auditoria v digitalното komunikatsionno prostranstvo, Medii I obshtestveni komunikatsii, № 3), available at: <https://media-journal.info/?p=item&aid=57> (accessed 30.01.2021)
- Отворено общество. (2020). Мнението на студентите за онлайн обучението в условията на COVID-19 през пролетта на 2020. (Otvoreno obshtestvo, 2020, Mnenieto na studentite za onlayn obuchenieto v usloviyata na COVID-19 prez proletta na 2020), available at: <https://osis.bg/?p=3637> (accessed 30.01.2021)
- Халачев, П. (2012). Оценяване и прогнозиране на ефективността на електронното обучение във висшето образование чрез балансирана система от показатели и невронни мрежи. Автореферет на дисертация за придобиване на ОНС „Доктор“, БАН, ИИКТ. (Halachev, P., 2012, Otsenyavane I prognoziranje na efektivnostta na elektronното obuchenie vav vissheto obrazovanie chrez balansirana sistema ot pokazateli I nevronni mrezhi. Avtoreferat na disertatsia za pridobivane na ONS „Doktor“, BAN, ИКТ).
- Andersson, T. (2004). *The Theory and Practice of Online Learning*, AU Press.
- Bramble, W. & Panda, S. (2008). *Economics of Distance and Online Learning Theory, Practice and Research*, Routledge.
- Dijk, J. van. (2019). *The Digital divide*, Polity Press.
- Jolliffe, A., Stevens, D. (2011). *The Online Learning Handbook: Developing and Using Web-based Learning*, Routledge.
- Maloney, Chris. (2010). *The Secret to Accelerating Diffusion of Innovation: The 16% Rule Explained*, available at: <https://innovateordie.com.au/2010/05/10/the-secret-to-accelerating-diffusion-of-innovation-the-16-rule-explained/>
- Moore, M. G. & Kearsley, G. (2005). *Distance education: A systems view*, Belmont, CA: Thomson Wadsworth.
- Shea-Schultz, H., Fogarty, J. (2002). *Online Learning Today*, Berrett-Koehler Publishers.
- Bach, Sh., Haynes, Ph., Smith, J. (2007). *Online Learning and Teaching in Higher Education*, McGraw-Hill Education.
- Rogers, E. (1962). *Diffusion of Innovations*, Simon & Shuster.

THE FIRST ONLINE SEMESTER IN THE PERSPECTIVE OF STUDENTS AND PROFESSORS

Assoc. Prof. Katia Mihailova, PhD
Department of Economic Sociology
Faculty of General Economics
University of National and World Economy
e-mail: katiamihail@gmail.com

Prof. Mihail Mirchev, DSc
Department of Political Sciences
Faculty of International Economics and Politics
University of National and World Economy
e-mail: mihail.mirchev@gmail.com

Abstract

COVID-19 forced our first attempt at university online learning as an anti-crisis measure during the state of emergency (13 March – 13 May 2020). In this period, we conducted two empirical researches of student and faculty reflection on online education at UNWE. The first one reflects the initial impressions of students and teachers of this new form of education, registered in the second week of the online semester (15 – 22 March 2020). The second examines the quality of online learning and attitudes towards the first online session (5 – 15 June 2020). The primary information is collected through an online survey with original questionnaires, developed for the purposes of research. The respondents in the first survey are approximately 9%, and in the second – 19% of the students at UNWE in 2019 – 2020. The samples do not claim to be representative and valid for the students at UNWE as a whole. The results are valid only for UNWE active students who regularly attend lectures, including online lectures, as well as for online active professors from UNWE. The research data and results are presented in the paper. We can say that the research from March 2020 is the first Bulgarian survey in the field of online higher education with original methodological tools. Together with the second from June 2020, they cover the first online semester and session in their inseparable connection.

Key words: online lectures, online exams, higher education, UNWE, students, professors, faculty, COVID-19, pandemic

JEL: A20

Приложение: Едномерни разпределения в табличен вид

Първа онлайн анкета, УНСС – 15 – 30 март 2020 г.

№ 1 Имали ли сте онлайн лекция преди Март?	№ 2 Сега в УНСС, в колко такива лекции участвахте?	
	Брой отговори	Брой отговори
Да, много пъти	226	1093
Да, 1-2 пъти	153	224
Не, но очаквах да ми се случи някъде	674	47
Не, до сега не ме е интересувало	312	2
№ 3 Работим с приложение MS Teams. Използвали ли сте го за учебни цели?	№ 11 Помислихте ли за облеклото и външния си вид по време на лекцията?	
Брой отговори	Брой отговори: 1375	%
Да, много пъти	183	13
Да, 1-2 пъти	160	12
Не, въпреки, че искахме, опитвахме	61	5
Не, досега не знаех за MS Teams	961	70
№ 4 В Web Студент има указания за работа с MS Teams. Вие как оценявате тези указания?	Отворени въпроси (20, 21, 29, 30)	
Брой отговори: 1375	№ 20 На каква тема беше онлайн лекцията? 973 бр. отг.	
Разбираеми, улесняващи употребата	722	53
Неясни и объркващи	71	5
Трудно се намират, не ги прочетох	55	4
Не съм ги чел/а, не знаех за тях	313	23
Не ме интересуват	202	15
№ 5 УНСС започна онлайн лекции. Това изненада ли Ви или не?	№ 6 Когато получихте покана за онлайн лекцията Вие бяхте:	
Брой отговори: 1375	Брой отговори: 1375	
Да, изненада ме – мислих, че УНСС не е толкова модерен	111	8
		Неприятно изненадан
		20
		%
		1

Да, изненада ме – не вярвах, че преподавателите в УНСС ще могат	101	7	По-скоро отегчен	26	2
Не съм изненадан/а – знаех, че УНСС може и иска да го направи	603	45	Озадачен	113	8
Не съм изненадан/а – в УНСС има модерни преподаватели	345	25	Приятно изненадан	500	37
Преди по това не бях мислил/а – за мен бе неочаквано	202	15	Заинтригуван	701	32
№ 9 Обобщено според Вас: Коя от двете форми на лекция е по-познавателна?					
Брой отговори: 1375		%	Брой отговори: 1375		%
Предпочитам всеки да се изолира вкъщи – после ще продължим	159	12	По-познавателна е традиционната лекция	736	73
Можем да учим дистанционно – за да не губим време	1024	75	По-познавателна е онлайн лекцията	465	35
Още не мога да кажа кое е по-добре	182	13	Друго	143	11
№ 10 От какво се опасявахте преди тази онлайн лекция? /гук можете да изберете повече от един отговор/					
Общ брой отговори: 1375 Бр. отг.					
Да е по-интересна от традиционната	556		Да е по-скупна от традиционната		255
Да е по-диалогична от традиционната	249		Да се отбива номера от преподавателя		367
Да е с повече визуални неща (презентации, графики, таблици)	638		Да се отбива номера от студентите		543
Да е с повече аудиовизуални неща (видео, музика, клипове)	303		Да има технически проблеми в системата на УНСС		841
Да има повече споделена работа в интернет	337		Да има технически проблеми при мен		632
Друго	106		Да има технически проблеми при преподавателя		626
			Друго		49
№ 12 Погрижихте ли се за своето удобство, с добра интернет връзка по време на тази лекция?					
Брой отговори: 1352		%	Брой отговори: 1357		%
№ 13 Споделихте ли с родителите и близките си, че имате онлайн лекции?					
Брой отговори: 1357					

Да – специално	1041	77	Не, те не се интересуват	17	1
Исках, но не можах	70	5	Не, нямаше време да им обясня	14	1
Не съм мислил/а по това	223	17	Да, споменах им да знаят	733	54
Не – тези неща не са важни	18	1	Да, и си говорихме специално	593	44
№ 16 С кого бяхте по време на лекцията?					
Брой отговори: 1375		%	Брой отговори: 1375		%
Сам / сама	1135	84	Настолен компютър	91	7
Коледи от потока	49	4	Лаптоп	868	64
Приятели и познати	22	2	Таблет	12	1
Роднини и близки	151	10	Смартфон	385	28
№ 14 Говорихте ли с колеги, приятели за лекциите?					
Брой отговори: 1356		%	Брой отговори: 1356		%
Не – това не е интересно за тях	30	2	В студентско общезитие	61	5
Не – нямаше кога	32	2	На публично място	14	1
Да – споменахме нещо	559	42	В родния си дом	1222	90
Да – подробно говорихме	735	54	Друго	59	4
№ 17 Имахте ли технически затруднения по време на тази лекция? /повече от 1 отговор/					
Общ брой отговори: 1375	Бр. отг.		Общ брой отговори: 1375	Бр. отг.	
Да, устройството ми блокира		10	Страхувах се, че няма да се справя с приложението и платформата		153
Да, интернет връзката ми прекъсваше		98	Нямах усещането, че е истинска лекция		135
Да, имах с камерата и микрофона		37	Не можах да си задам въпросите си		22
Имаше минимални проблеми		430	Хората около мен ми пречиха		17
Нямах технически проблеми		745	Колегите в лекцията ми пречиха		23
Други		41	Нямах никакви особени неудобства		1012
№ 22 Опасността от Коронавируса беше ли обсъждана в тази лекция? /повече от 1 отг./					
Общ брой отговори: 1375	Бр. отг.		Общ брой отговори: 1375	Бр. отг.	

Да, беше основна тема	72	Успях да задам въпроси и получих отговори	407
Да, беше обсъждана в икономически ракурс	342	Зададох въпрос, но не получих отговор	7
Да, беше обсъждана в политически ракурс	135	Работих в малка група по конкретна задача	63
Да, беше обсъждана в социолог. ракурс	232	Работих по текст, даден от преподавателя	70
Да, беше обсъждана в медиен ракурс	127	Изпълнявах индивидуална задача	95
Да, но беше спомената само между другото	535	Водих си подробни записки	711
Не, не беше засегната тази тема	364	Само слушах и гледах	574
		Друго	29
№ 23 Тази онлайн лекция беше:			
№ 27 В сравнение с традиционна лекция в тази онлайн лекция, повече или по-малко колеги участваха?			
Брой отговори: 1375	%	Брой отговори: 1335	%
Монологична – говореше само преподавателят	63	Повече от колегите ми участваха	378
Общо взето монологична – почти само преподавателят говореше	228	Толкова, колкото и на традиционните лекции	682
Донякъде диалогична – имаше отделни въпроси от студенти	610	По-малко от колегите ми участваха	259
Диалогична – с много въпроси и отг.	460	Друго	16
Друго	14		1
№ 24 С какво се занимавахте по време на лекцията? /може да изберете повече от 1 отговор/			
№ 25 Какво Ви разсейваше по време на лекцията? /тук можете да изберете повече от един отговор/			
Общ брой отговори: 1375 Бр. отг.			
Изцяло бях концентриран/а в лекцията	966	Влизането и излизането на колеги в платформата	153
Проверявах си и FB, Messenger, Instagram	252	Някой изключваше част от колегите от лекцията	64
Разговарях си и с хора около мен	54	Моето изображение на екрана	60
Разговарях с колегите си онлайн	187	Разсейваха ме домашните любимци (куче, коте)	201
Гледах филм, сериал, концерт	15	Разсейваха ме хората около мен	245
Върших си и нещо друго покрай лекцията	276	Имаше много и неприятен шум наоколо	159
		Друго	421

№ 28 Кое най-много Ви хареса в тази онлайн лекция? /може да изберете повече от 1 отг./	№ 31, 32, 33 Социално-демографския блок – (пол, възраст, местоживеење) – представени в студията
Общ брой отговорили: 1375 Бр. отг.	
Темага, проблемите	524
Структурата на лекцията	520
Самото предизвикателство да учим онлайн	669
Мултимедийните материали	363
Показване на интересни книги и източници	136
Подходът и методите на преподавателя	615
Друго	37

Легенда
№ – обозначава порядния номер на индикатора във въпросника

Източник: Собствено изследване на авторите

Втора онлайн анкета, УНСС – 5 – 15 юни 2020 г.

№ 3 Вие сте студент, който по принцип редовно или рядко участва в лекции, учебни занятия?		№ 4 Разполагате ли с личен или служебен компютър с камера с бърз интернет, за да можете да участвате пълноценно в онлайн лекции и изпити?	
Брой отговори: 2820	%	Брой отговори: 2820	%
По принцип участвам във всички – рядко отсъствам	1451	Да имам много добра техника	1648
Участвам в повечето, но се налага да отсъствам	813	Да, но имах някои проблеми	963
По-рядко участвам – работа, имам други ангажименти	532	Имам слаб компютър и лоша интернет връзка	140
Рядко, интересува ме друго	24	Нямам, трябваше да търся от близки	69
№ 5 Какво устройство използвате за достъп до лекциите и изпитите? (може повече от 1 отг.)		№ 10 Какво Ви е впечатлението от възлаганата извънаудиторна самостоятелна работа? (<	
Общ брой отговори: 2820 Бр. отг.		Общ брой отговори: 2820 Бр. отг.	
Настолен компютър	407	Даваха ни повече и по-добри електронни ресурси и източници	1380
Лаптоп	2324	Даваха ни по-малко и по-безинтересни електронни ресурси и източници	236
Таблет	126	Даваха ни интересни задачи и казуси	1391
Смартфон	1624	Не ни даваха интересни задачи и казуси	236
		Даваха ни интересни задачи за работа в екип	752
		Не ни даваха задачи за извънаудиторна работа в екип	305
		Друго	116
№ 6 Повечето от онлайн лекциите бяха:		№ 7 С какво се занимавахте в повечето онлайн лекции?	
Брой отговори: 2820	%	Брой отговори: 2820	%
Монологични – говореше само преподавателят	221	Изцяло бях концентриран/а – в повечето лекции	392
	8		14

Първият онлайн семестър в УНСС през погледа на студентите и преподавателите

Общо взето монологични – почти само преподавателят говореше	784	28	1886	67
Донякъде диалогични – имаше от-делни мнения и въпроси от студенти	1458	51	432	15
Диалогични – с непрекъснато и активно участие от студентите	357	13	110	4
№ 8 Кое най-много Ви хареса в онлайн лекциите през този семестър? (може повече от 1 отг.)				
Общ брой отговорили: 2820 Бр. отг.				
Темите на лекциите и проблемите	502		888	
Структурата на лекционното съдържание	549		892	
Подходът и методите на преподавателите	1094		336	
Лекцията на работа на повечето преподаватели с „Teams“	1363		839	
Интерактивността и диалогичността на лекционния процес	669		159	
Използваните мултимедийните материали	976		425	
Възможността да съвместяваш лекциите с други належащи дейности	1897		815	
Самото предизвикателство да учим в онлайн университет	1090		334	
Друго	209		466	
№ 11 През този онлайн семестър дадохте ли Ви достатъчно яснота как ще се прави текущото оценяване?				
Брой отговори: 2820		%		%
Да, в повечето случаи ни обясниха ясно	1747	62	680	24
За някои дисциплини обясниха, но за много други не стана ясно	511	18	785	28

Само в отделни дисциплини имахме яснота за текущото оценяване	398	14	И двете форми на лекции са добри, зависа от предмета и преподавателя	1355	48
Не ни стана ясно до края	123	4			
Друго	41	2			
№ 18. В този онлайн семестър от кое населено място работихте?					
Брой отговори: 1375					
%					
От родния си град / село	1546	55	№ 12 Какво искате да предложите, за да може онлайн изпитите да са по-добре организирани и студентите да получават справедлива оценка? Бр. отговори: 2803		
От София	1274	45	№ 14 Каква е Вашата удовлетвореност от онлайн лекциите и изпитите през този онлайн семестър? Скала от 1 – 7 Бр. отговори: 2820		
№ 1, 2 Академичен статус (курс/степен, проф. направление/специалност) – представени в студията					
Легенда					
№ – обозначава порядния номер на индикатора във въпросника					

Източник: Собствено изследване на авторите